

Q. no. 0.
2482

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

GRÓF
SZÉCHENYI ISTVÁN
IDEGRENDSZERE

SZAKORVOSI MEGVILÁGÍTÁSBAN

SCHAFFER KÁROLY

L. TAGTÓL.

*Előadta a M. T. Akadémia III. osztálya 1923 április hó 9-én
tartott felolvasó ülésén.*

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1923

MAGYAR AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Mélyen tisztelt Akadémia!

E helyen, SZÉCHENYI nagy alkotásainak egyikén, bizonyára teljes megértésre akadok akkor, midőn azzal kezdem a nagy ember idegéletére vonatkozó elemzéseimet: súlyos felelősség nyomását érzem magamon! Amit cselekszem, az újkori történelmünk eme korszakos alakja legbensőbbvilágának nem a feltárása — hiszen ezt elvégezte naplóiban maga SZÉCHENYI oly közvetlenséggel, önmagába való elmélyedéssel, mely igazi lelki okmányokká teszi e feljegyzéseket —, hanem ennél sokkal súlyosabb dolgot mívellek: lelki világának értékelésére és szakorvosi megítélésére törekszem. Hogy is ne fogna el engem e tudományos mívelet végzésekor kétség, vajjon helyesen veszem-e fel ennek a minden igaz magyar által mélyen tisztelt nagy emberünknek idegélete inventáriumát, vajjon abból a helyes következtéseket vonom-e le, hiszen e történelmi alakhoz könnyelmű kézzel nyúlni, felszínes ítélettel az ő halhatatlan emlékét csorbítani megbocsáthatatlan botorság lenne!

SZÉCHENYI ISTVÁN magán- és közéletének helyes megítélését, illetőleg teljes megértését egyedül az idegorvosi megvilágítás teszi lehetővé. Közszerelésében megnyilvánult erélye és hatalmas lendülete, eszméinek gazdagsága, az általa termelt gazdasági iratoknak nagy száma és megragadó tartalma, szónoklatainak fordulatosága és csípőssége egyfelől, magánéletének eseményeiben tanúsított heve, mély és gazdag érzelemlága másfelől: oly csillogó és sokoldalú, nyughatatlanul vibráló egyéniség képét rajzolják elénk, mely kép az 1848-as évek forratagában megingott lelki egyensúlya, a döblingi elmeógyintézetben történt elhelyeztetése, itt 12 éven át való szakadatlan tartózkodása és végül ugyanitt véghez vitt öngyilkossága által sötét háttérrel kap. Az említett tények bőségesen indokolják a SZÉCHENYIVEL való

foglalkozást idegorvosi szempontból, de vannak még egyéb okok is, melyek ezt szükségessé teszik. Nevezetesen SZÉCHENYI szakorvosi értékelését ma már történészeink is követelik; itt utalok KÁROLYI ÁRPÁDNAK «*Gróf Széchenyi István Döblingi Irodalmi Hagyatéka*» című nagybecsű munkájára, melynek befejezésében a következő megjegyzések foglaltatnak: «Jelen bevezetés feladata tények megállapítása, a történetek hűséges előadása volt. Pszichológiai és nervopathológiai megállapítások és következtetések feladatam körén túl estek. Az utóbbiakhoz nem is értek. Egy kérdést mindamellett megkockáztatok. Ha, amint az az előadotakból kétségtelen biztossággal látható, SZÉCHENYI legalább 1856 óta szellemi erőinek teljes birtokában volt, miért maradt mégis a döblingi intézetben? Erre feleljenek a szakorvosok!»

Midőn e felhívásra válaszolni szándékozom, azzal kezdem, hogy már 33 évvel ezelőtt igyekezett egy közéleti kiválóságunk, GRÜNWALD BÉLA a feleletet megtalálni. «*Az Új Magyarország — Gróf Széchenyi István*» című 1890-ben megjelent, finoman elemző, SZÉCHENYI teljes egyéniségébe rendkívüli elmélyedéssel megírt munkájában a gondos klinikai észlelés magaslatán álló részletezéssel SZÉCHENYI naplóiból feltárja mindazokat az adatokat, melyek e sokoldalú, lelkiileg sokhúrú egyéniség értékeléséhez szükségesek. GRÜNWALD oly munkát végzett ezzel, mely az idegélet részletezésében hivatásosan járatos szakember őszinte elismerését érdemli ki; az általa nagy gonddal kiválogatott anyag oly gazdag, hogy ezen az alapon e nagy ember lelke mélyéig hatoló pillantást vethetünk.

GRÜNWALD mindenekelőtt kiemeli SZÉCHENYI ifjú korának ismeretes rugalmasságát, azt, hogy kitünően lovagolt, vívott, úszott, hogy a katonai élet fáradalmait könnyen viselte és hogy végül 69 éves korában életét sajátkezüleg oltván ki, felboncolásakor nem találtak benne oly szervi bajt, mely életét közvetlenül fenyegethette volna. És midőn még SZÉCHENYINEK fáradhatatlan közéleti tevékenységére utal, úgy eme testi és értelmi kiválósággal szembeállítja kedélyvilágának puhaságát, rendkívüli ingadozásait, lelki túlérzékenységét és mindebből eredő szakadatlan és fájdalmas vergődéseit. Aki SZÉCHENYIT csak kívülről ismerte, az nem is sejtette nagy lelki háborgásait: «Ezt a titkot naplói derítették ki — mondja GRÜNWALD —, 1848 előtt

a hozzá legközelebb álló személyek, családja tagjai, de még orvosai sem tudták, hogy egész életét megmérgező súlyos idegbajban szenved. E betegséget gondosan titkolta mindenki előtt. De önmaga előtt nem takargatja szenvedéseit. Naplóiban pontosan feljegyzi bajának jelenségeit. Testi és lelki állapotának részletes képe tárul az olvasó elé, melyből biztosan meg lehet állapítani a betegség természetét és folytonos fejlődését. E betegséget a tudományban melancholiának, búskomorságnak nevezik, melynek súlyosabb formája, ha szívszorongással (*Præcordialangst*) és képzelgéssel (*Wahnideen*) egyesül, kevés kivétellel, ugyanazokkal a jelenségekkel jár, melyek SZÉCHENYI élete legnagyobb részében gyötörték.»

Amennyire becsesek GRÜNWALD BÉLÁnak SZÉCHENYI naplóból kiválogatott adatai a lelki élet megvilágítása szempontjából, annyira nem talál az általa felállított diagnosis, vagyis hogy SZÉCHENYI melancholiában szenvedett volna. E tévedés kimutatása céljából szükségünk van elsősorban arra, hogy megismerkedjünk gróf SZÉCHENYI ISTVÁN idegegyéniségével legzsengőbb korától fogva és ha e képet megrajzoltuk, feladatunk lesz ennek idegorvosi értékelése.

Mielőtt azonban erre a munkánkra áttérnénk, meg kell emlékeznünk arról a kritikáról, mely GRÜNWALD BÉLA munkáját néhai jeles psychiaterek, SALGÓ JAKAB részéről a Budapesti Szemle 1890-es évfolyamában érte. Ez a szakember bár elismeri, hogy SZÉCHENYI nagyon is érzékeny, apprehensiv és kétségen kívül ideges természet volt, mely az élet mellékes bajait túlságosan nagyba vette és hogy ezek életének sok óráját elkeserítették, de kereken tagadja, hogy ebből öröklött és súlyos kedélybajra lehessen következtetni és helyteleníti SZÉCHENYI egyes szavainak túlhajtott hangsúlyozását: «Mert régi állítás — mondja SALGÓ — hogy a genius finomabb szerkezeténél fogva mindig mélyebben érzi az élet viszontagságait és a szellemi élet fájdalmas rezgéseit» («Politikai psychiatria.» Budapesti Szemle, 1890. 152. l.). A magam részéről még kiemelendőnek tartom, hogy SALGÓ bár említi SZÉCHENYI elmezavarát, mely szerint három évig tartott, de ennek klinikai jelentőségét és SZÉCHENYI rendes psychéjéhez való viszonyát egy szóval sem érinti. Már pedig az elmekórtanban a veleszületett lelki konstitúció époly fontos

momentum valamely kitört elmebajnak elbírálására nézve, mint valamely infekciónak természete az ilymódon kiváltott testi folyamatra nézve.

Dr. SALGÓ elmeorvosnak bíráló megjegyzéseit a Budapesti Szemle szerkesztője, GYULAI PÁL, a következő szerkesztői megjegyzésekkel kísértte: «Addig is, amíg e munkáról történelmi és politikai tekintetben bővebben szólnánk, közöljük egy jeles psihiater véleményét, ami annyival inkább helyén van, mert GRÜNWALD BÉLA és utána a *Pesti Napló* épen nem mérsékelt könnyelműséggel azt állítják, hogy SZÉCHENYI pályájának magyarázata nagyrészt nem a lélektan és a politika, hanem a psychiatria körébe tartozik. (Budapesti Szemle, 1890., 152. l.)

Ez az állásfoglalása úgy SALGÓnak, mint a Budapesti Szemlének okul szolgált bizonyos rekriminációkra GRÜNWALD BÉLA részéről, melyekre SALGÓ és GYULAI PÁL megfeleltek, de amelyekkel e helyen foglalkozni nincs okunk. Ellenben, bárha egészen röviden, meg kell emlékeznünk a Budapesti Szemlének 1890-es évfolyamában megjelent ama bírálatáról, mely X-jelzéssel «Egy új könyv Széchenyi Istvánról» cím alatt GRÜNWALD munkájával olyképen foglalkozik, hogy az abban megnyilvánult tendenciát, vagyis SZÉCHENYI egész életműködésének beteges idegrendszer eredménye gyanánt való odaállítását, a legélesebben utasítja vissza és mindazt, amit GRÜNWALD a psychiatria segélyével magyaráz, azt e bírálat a psychologia szövétnekével világítja meg.

E bevezetés után áttérek SZÉCHENYI ISTVÁN idegegyéniségének ismertetésére, ideértve családi viszonyait is.

SZÉCHENYI ISTVÁNNak nemesen gondolkodó és nagylelkűen cselekvő atyja életének utolsó kilenc évében vallásos rajongás tüneteit mutatta, mert a nap nagyobb részét házi oltára előtt, buzgó imádságban elmerülve töltötte. Nyilván atyja révén került beléje az a túlérzékeny, labilis idegrendszer, mely már gyermekkorában nehezebben meginduló szellemi kifejlődésében mutatta első nyomait. Béla fiához intézett parainesisében a következőket mondta: «Ich z. B. begriff unendlich schwer, als Kind schon gar nicht; mit 6, 7 Jahren konnte man mir nicht einmal das Lesen trotz aller Mühe beibringen, so dass ich in diesem Alter ziemlich nahe daran war, für einen «gräflichen Trottel» gehal-

ten zu werden. Ich lernte sehr schwer, begriff nichts, war eigentlich ein miserabler Student; wurde — auch vorzüglich deshalb — mit 16 Jahren zum Soldaten gemacht, denn damals war man, wenigstens in Ungarn der Meinung, dass ein Dummkopf, wenn er nur etwas körperliche Kraft hatte, leicht einen Achilles Nr 2 abgeben könne». Hét éves korában látomásai voltak s megjósolta a nagyecenki kastély pusztulását.

23 éves korában Karolin sógornőjére célozva, magát keserűen vádolja és lehetőnek tartja, hogy egykor ezért fogja magát agyonlőni. 28 éves korában visszapillantva eddigi életére, írja: «... ébren és álmomban meg akartam magam ölni. Nem tettem, mert az öngyilkosság ellenkezik elveimmel». 29 éves korában: «Majdnem mindig rosszul érzem magamat, türhetően ritkán és jól majdnem soha», továbbá «Egészségem napról-napra rosszabb s érzem, hogy idegeim, szívem és agyvelőm annyira meg vannak támadva, hogy teljes szétbomlásukat előre látom. Álmaim oly elevenek, hogy szinte éber állapotomba mennek át és az álom és ébrenlét határvonala majdnem eltűnik. Idő előtt megvénültem. Mi lesz e baj vége? Csak üggyel-bajjal tudom együtt-tartani gondolataimat és minden óra új hatást gyakorol érzékeimre és kedélyemre. Bárha azoknál nyugodhatnám, akiknek emléke mindig él bennem. Ha még sokáig élek, nem fog-e jellemem teljesen asszonyossá, kicsinyessé, nyomottá átalakulni?» (1820). Ugyanebben az időben a miszticizmusra való hajlásának jelét adja, midőn azt hiszi, hogy elhunyt sógornője a túlvilágról hatna reá. 1822-ben, 31 éves korában az öngyilkosság gondolata mind erélyesebben lép előtérbe: «Nem leszek-e én végre is bolond vagy hülye? Istenem, nem marad más hátra, mint a pisztoly!» (1823). Közben önvádjai mind hangosabbak lesznek: «Lelkiismeretem meg van terhelve, egészségem meg van rontva, az emberek becsülését elvesztettem, vagyonomat eltékozoltam, egy jobb jövő reményét eljátszottam» (1823). Két évvel később: «Borzadással látom, mily gyenge és jellemtelen vagyok». 1826-ban továbbra is, mint GRÜNWALD mondja, magasabb hatalmak, szellemek befolyása alatt állónak képzei magát és ezt írja: «Az élet terhemre van, semmire sem vagyok használható; sokat szenvedek gyengeségem miatt; egész nap csak azon gondolkodtam, ne lőjjem-e főbe magam? Az ég tudja, de még megőrülök!»

Különösen élesen világít be SZÉCHENYI gondolatvilágába 1828 nov. 17-i följegyzése: «Borzasztóan töltöttem az éjet. Úgy éreztem, mintha valami démon megfogott és erősen tartott volna, nem tudtam menekülni. A félelem veritéke ütött ki ronesolt testemen. Világosan láttam, mi lehetett volna belőlem s mi vagyok: beteg test, feldult lelkiismeret; keveset tanultam és egy rothadt nemzet reformja élén állok, az ár ellen úszva, sokaktól gyűlölve, mindnyájától elkerülve, vagyoni zavarokban és CRESCENCE iránti szerelmétől megtörve, egy egész, mely tébo-lyodottság, őrvongás és öngyilkosság között ingadozik».

SZÉCHENYINEK ezen kínos lelki vergődései naplóinak olvasó-jára nézve szinte döbbenetes egyhangúsággal folynak tovább és felette találóan mondja ZICHY ANTAL «Gróf Széchenyi István Naplói — Adalék a nagy hazafi jellemrajzához» című munkájában (Athenæum kiadása, 1884): «Nyissuk fel a hátralevő hat kötetnyi Naplók bármelyikét, nyissuk fel akárhol, szemünk azonnal a régi meg hasonlítás, gyötrődés, halálvágy szaggatott sóhajaival, felkiáltásaival fog ismét találkozni. Ha minden lapot, mely efélével van tarkítva, kiszakítanánk, jóformán semmi sem maradna az egészből» (i. m. 653. l.).

Felette fontosak és lélektanilag útbaigazítók SZÉCHENYI legboldogabb időszakáról való, SEILERN CRESCENCE grófnővel való házassága utáni feljegyzései. E hölgyet, mint gróf ZICHY KÁROLY özvegyét vehette el, tíz évi változatlan vonzalom betetőzése képen. Esküvője utáni első három napon oly végtelenül jól érezte magát, hogy állapotát «boldog álomnak»-nak mondta, de már negyed nap így szólnak feljegyzései: «Azt hittem, hogy az örültek házában (Bedlamban) vagyok. K. (t. i. az elhunyt férj) szelleme megjelenik előttem. Velőm jéggé lett csontjaimban. Tisztességes emberként viseltem magam. Volt türelmem, sokat szenvedtem. Végre buzgó imádság után megkönnyebbültem. Nincs zavartalan boldogság e földön. Nincs, csak sirban van nyugalom s csak a szellemvilágban boldogság».

Szintűgy igen tanulságos, hogyha SZÉCHENYI életének azt az időpontját figyeljük meg, midőn népszerűsége tetőpontján állott; 1840-ben írta a következőket: «Kételkedem magamon. Visszatekintek életemre és nem látok egyebet a következetlenségek hosszú soránál. Életem együgyűségekből van szöve.

Ostobábbnak, tudatlanábbnak és gonoszábbnak tartom magamat más embereknél. Azt hiszem, hogy életemet a legügyletlebbül pocskoltam el». Az 1841-i évvel GRÜNWALD szerint új korszak kezdődik SZÉCHENYI életében és tömör összefoglalásban ezt a következőképen jellemzi: «Népszerűsége hanyatlik és ő ellentétbe jut saját eszméinek logikai következményeivel. A mozgalom, amelynek megindítója volt ő, terjed s mind hatalmasabb hullámokat vet, s ez aggodalomba ejti. KOSSUTHOT 1841-ben megtámadja s folytatja ellene a harcot 1848-ig; de sikertelenül; KOSSUTH győz, de ebben már nem látja saját eszméinek diadalát. Messze elmaradt az általa megindított mozgalomtól; szeretné feltartóztatni, de nem bírja. A nemzet hangulatát, követeléseit, törekvéseit veszélyeseknek, végzeteseknek tartja. Életének e korszaka tele van kellemetlenséggel, keserőséggel, sikertelen küzdelemmel a politika terén. E korszak elméjének megzavarodásával, öngyilkossági kísérleteivel s Döblingbe jutásával végződik». De lássuk az eseményeket sorjában. 1848 szeptember 4-én makacs álmatlanság, az étvágy teljes megszűnése és az izgalmas töprengések SZÉCHENYI állapotát annyira súlyosbították, hogy almási BALOGH PÁLNAK, nemcsak rendes orvosának, hanem barátjának s bizalmas emberének kezelését igénybe kellett vennie. Ezen a napon volt SZÉCHENYINEK találkozása báró KEMÉNY ZSIGMONDDAL, aki előtt e szavakban tört ki az események hatása alatt: «Vér és vér mindenütt. A testvér testvért, a nép a népfajt fogja mészárolni engesztelhetetlenül és örülten. Keresztet rajzolnak vérből a házakra, melyeket le kell égetni. Pest oda van. Száguldó csapatok dűlnak szét mindent, mit építünk. Ah! az én füstbe ment életem! Az égboltozaton lángbetűkkel vonul végig a KOSSUTH neve — flagellum dei!»

Ezen SZÉCHENYIRE nézve mindenekfelett izgalmas idők jelentősége tekintetében GRÜNWALD BÉLA és KÁROLYI ÁRPÁD eltérően vélekednek. GRÜNWALD szerint kétségtelen, hogy SZÉCHENYI komor hangulatainak, kétségbeeséseinek és öngyilkossági gondolatainak forrása elsősorban nem a politikában, hanem idegbetegségében rejtett; hiszen nem egyszer történt, hogy legnagyobb boldogsága közepette volt kétségbeesése a legnagyobb és «nem fordul elő egy feljegyzés sem, mely kétségbeesését politikai okokból származtatná» (i. m. 44. l.). Ezzel szemben KÁROLYI ÁRPÁD sze-

rint «ezeknek az önvádaknak magvait azonban, mint azt a naplóból most már világosan látjuk, mások vetették el ekkor SZÉCHENYI lelkébe. Már a márciusi pozsonyi zavargások alatt mondták neki szemrehányással gróf Széchen Károlyné és Zichy Félixné: «Das ist doch eigentlich Ihr Werk! — Mit válaszolhatok erre? kérdi SZÉCHENYI. Én világosságot, Batthyány és Kossuth tüzet hoztak intézményeinkbe . . . az én akaratom nemes és tiszta volt . . . engem nem becsvágy vezetett . . . én reformer voltam és soha nem izgattam . . .» (i. m. 131. l.). Erre az ellentétes felfogásra e helyen rá kellett mutatnom, mert SZÉCHENYI idegállapotának elemzéséből ki fog tűnni, hogy mindkét nézetnek bizonyos értelemben igaza volt.

SZÉCHENYI izgalmai, melyek tűrhetetlen állapotot teremtettek, Balogh doktort arra készítették, hogy betegét Bécs mellé vigye. Hosszas rábeszélés után útnak indultak; Vörösvártt SZÉCHENYI kiszállott a kocsiból, a földeken át futott s a cselédekkel alig volt visszahozható. Esztergomnál ebéd közben látszólag nyugodtan azzal távozott, hogy nemsokára visszajő; távozását arra használta fel, hogy a köcsiből pisztolyt vett magához, amellyel agyon akarta lőni magát, amitől azonban sikerült őt visszatartani. Balogh doktor most megindult vele egy kis sétára, amidőn SZÉCHENYI hirtelen nekiiramodott a Dunának és a hajóhídról beleugrott a vízbe, amelyből azonban kifogták. Átöltözése közben megjegyezte: «Minő bolondot tettem most; ezek az emberek mind tudják itt, hogy jó úszó vagyok». SZÉCHENYI, bár a főpapok marasztalták, továbbutazást sürgetett; Győrben nejével találkozott, ki őt Bécsbe akarta kísérni, de ő ezt nem engedte meg. Mosonba érkezve, kiugrott a kocsiból és lármázva, kiabálva futott végig a főutcán azzal, hogy ő «ég» és annyira dühöngően viselkedett, hogy kezét-lábát törülközőkkel kellett kötözni és ágyba fektetni. Ezen túl Döblingig az utat újabb esemény nem zavarta meg, de megérkezése után ismét annyira elfogta az őrjöngés, hogy meg kellett kötözni.

A döblingi intézetben SZÉCHENYI állapota hosszasan hanyóldott a teljes apathia és a dühöngés között. Egyrésről magát testileg teljesen elhanyagolta, úgy, hogy mosdatni, körmét, haját nyíratni kellett, ételébe kezével nyulkált; máskor őrjöngési rohamai alkalmával bottal hadonászott láthatatlan ellenséggel,

képzelt támadókkal szemben. Egészen véve az izgalom uralta, mert órákhosszat fel s alá futott szobájában s felette nehezen volt rávehető arra, hogy lefeküdjék.

Hét hónappal az intézetben történt elhelyeztetése után érzett a szerencsétlen beteg első ízben késztetést arra, hogy tollhoz nyuljon. 1849 március 21-éről keltezett feljegyzésében, mely tartalmánál fogva önvallomásnak tekinthető, magát a legnyomortabb teremtménynek és a legboldogtalanabb embernek mondja, aki lelkét az érzékek minden bűnével megölte. Bűnlajstromát ismét Karolin sógornőjével kezdi meg, akinek haláláért magát okolja. Ismeretes, hogy SZÉCHENYI esküvője után a Karolinra vonatkozó levelezését fekete pecséttel lezárván, ráírta, hogy holta után elégetendő. Miután a véletlen folytán e csomag megmaradt, kitűnt, hogy a Karolin és SZÉCHENYI közötti viszonyban semmi olyas nem volt, aminél fogva ő magának oly keserves szemrehányásokat tehetett volna. SZÉCHENYI feljegyzésében azután hangsúlyozza, hogy vezeklés és megbánás helyett ismét a bor és az érzéki mámor gyönyöreinek hódolt, míg végül 1823-ban jelenlegi nejét kezdte ostromolni. Hogy őt meghódítsa, a hazafiasság mezejére lépett, felajánlott 60,000 forintot, nem is tudva, hogy mire, de amiből azután egy magyar nyelvészeti akadémia lett és ez volt az a Pandora-szelence, amiből a magyar nemzet minden szerencsétlensége kiáradt. Ezen önmarcangolásai közepette kérdi, vajjon van-e még menekülés számára? «... worauf mein von aller Hoffnung leeres Gemüth in unbeschreiblicher Höllenmarter und Angst antwortet: Nein, es ist keine Rettung mehr möglich!» Magáról azt állítja, hogy a bűnök óceánjában úszott és ennek igazolására csekély igazságtalanságokat és emberileg érthető hevességeket említ fel multjából. Ez izgalmas ömlengései végén felveti a kérdést, vajjon halála után el fog-e kárhozni? Mire kijelenti, hogy előtte a menybolt megnyílt és az Orion csillagzatában miképen saját lelkiismeretének tükrében tisztán olvasta ki elkárhozását: «Oh Gott, warum bin ich elender Wurm geboren und aus dem Nichts hervorgehoben worden?»

Néhány hónappal később, 1849 aug. 28-án, egy rövid levelet írt nejének, mely szintén hemzseg az önvádaktól, de nevezetes, hogy ebben a még kóros állapotában is nagy erővel vágyódik neje és családja után. Lényegileg ugyanilyen tartal-

múak az 1850-es évek folyamán dr. Görgen, döblingi szanatoriumi orvoshoz intézett levelek. Ezekben is bűneiről, elkárhozásáról kesereg, magát nemzetének és sok ezrek romlásának okozójául állítja oda, a forradalom tulajdonképeni előidézőjének mondja. Neje, családja után való erős vágyakozását hangoztatja. Egyedüli törekvése a gyilkosság és ő a személye iránt való minden jóságot és türelmet hálátlansággal viszonz. Szeretne valahogyan elpusztulni, de érzi, hogy nem tud meghalni. Nyilván az lesz a vége, hogy neje őt magához veszi és hála helyett neje életére fog törni, «Magyarország e gyöngyére».

1851 március 14-i kelettel Tasner Antalhoz intézett hosszú levelet, amelyben megismétlődnek a fenti leveleiben kifejezett önvádak; e levelének idegorvosi szempontból igen érdekes pontja van: Petőfiről, mint fiáról tesz említést, akinek anyját ő elpusztulni engedte; SZÉCHENYI szerint Petőfi, mint látnok, őt a «Felhők» című költeményben pontosan megrajzolta. E versnek SZÉCHENYIRE vonatkoztatható része így hangzik: «Fejemben éj van, éjnek éjjele — S az éj kísértetekkel tele; — Agyamban egymást szülik a gondolatok — S egymást tépik szét mint vadállatok — Lázzal verő szívemnek vére forr — Mint boszorkány üstjében a bűvös víz — Gyult képzeletem, mint meteor — Fut át a világon és magával visz — Laktársam a kétségbeesés — Szomszédom a megőrülés».

KÁROLYI ÁRPÁD szerint e levél után SZÉCHENYI lelki világában megindult a köd oszlása. SZÉCHENYI kezdett fogékony lenni megnyugtató, magyarázó felvilágosítások iránt; Lonovits érseknek kedves szavai, nejének végtelen meleg, gyengéd levelei is kezdtek hatással lenni; végül Metternich hercegnek felkérésre írt levele, amely egy közös ismerősüknek szólott volna, felette csillapítólag hatott kedélyére. 1856-ban megszületett SZÉCHENYI első irodalmi szárnypróbálása, a Szerelem—Szeretet, mint két különböző érzésről való értekezése és a rákövetkező évben megírta Béla fiához intézett gyönyörű parainesisét. SZÉCHENYI e munkájának méltatása természetesen kívül esik értekezésem keretén, de lehetetlen eme, a maga nemében irodalmi gyöngyre nem utalnom, mint amely a legékeőbb, lehangosabb bizonyítéka SZÉCHENYI szellemi ereje visszaállásának. Ahogyan ő ebben az iratában elmeegógyintézeti elhelyeztetését indokolja, hosszas

távollétét Béla fiának nevelése szempontjából fájlalandónak mondja, ahogyan fia egyes tulajdonságait, mint a zárkózottságot, az emberszeretetet elemzi, a kötelességekről véleményt mond, amint fiát szerénységre, anyja iránti gyengéd odaadásra inti, ahogyan hazája és nemzete iránt ragaszkodásra, hűségre s szeretetre figyelmezteti, felesleges, illetőleg haszontalan kiadások mellőzésére, rendszeres napló vezetésére serkenti: mindez és még sok egyéb részlet a figyelmes olvasónak nem csupán igaz gyönyörűséget okoz, hanem egyúttal SZÉCHENYI-t mint lelkileg lecsillapodott, kedélybaján túlvergődött embert mutatja be, mert csak ilyen képes az erkölcsi élet subtilitásaiban oly szeretetteljesen elmerülni, amint ezt SZÉCHENYI teszi. Eredeti, ötletes, szellemes írónak mutatkozik e munkájában, mely valósággal okmánya SZÉCHENYI szellemi integritásának; nincs itt egy bántó kifejezés, egy értelmi kisiklás, egy gyanus kitétel.

De SZÉCHENYI szellemi helyreállítását dönthetetlenül még az is bizonyítja, hogy eredeti mozgató eleme, vagyis a közélet és a politika iránt való fogékonyságát visszanyerte; 1857-ben írta meg nagy magyar szatiráját, 1859-ben «Blick»-jét, majd még egyéb apróságokat is, közben pedig egyre-másra fogadta honfitársait, kikkel az ország helyzete felől eszmecserébe bocsátkozott és ekkor a régi fordulatot, szellemes politikusnak mutatkozott. SZÉCHENYI döblingi tartózkodása alatt szünetlenül a reakció ellen küzdött és látván küzködéseinek sikertelenségét, lelki keserveit «Disharmonie und Blindheit» című politikai tanulmányában öntötte ki. Erre jött a váratlan motozás SZÉCHENYI lakosztályában a bécsi rendőrség részéről. Ezzel az eseménnyel az ellentálló képességében gyengült idegrendszer új lökést kapván, megindultak az álmatlan éjjelek, a kínzó tépelődések, a testi és lelki gyötrelmek, melyek SZÉCHENYI egyéni idegreakciója alapján az öngyilkosság gondolatát mind izzóbbá tették. Ekkor SZÉCHENYI 69 éves volt, s így már koránál fogva is, de másrészt a 12 év év előtt kiállott lelki földrengés által feltétlenül aláásott idegrendszerénél fogva — mint már oly sokszor életében — fegyverhez nyult; de ez egyszer, az éj csendjében, idegen helyen, aggódva örökös hozzátartozóktól és melegen érző barátoktól távol, akadálytalanul süthette el a halálthozó pisztolyt!

Mélyen tisztelt Akadémia! A fentiekben csak a legfőbb

körvonalakban, felette vázlatosan ismertetett anyagból szabadjon már most az idegorvosi szempontból figyelemreméltó és a kór-meghatározásra nézve fontosabb mozzanatokat kiemelni; rövidség és átnézetesség okából ezt tételenen teendém.

1. *Gróf SZÉCHENYI ISTVÁN apja révén terhelt ember volt.* ZICHY ANTAL a SZÉCHENYIRŐL írt nagy munkájában a SZÉCHENYI apát pietizmusba és búskomorságba esettnek, a Széchenyieket pedig általánosságban az idegességig menő túlérzékenység és a külöнкödéssel határos eredetiség által kiválóknak mondja, mely állapot szerinte legsúlyosabban, igazi tragikai kifejlődésben Istvánon mutatkozott.

2. *SZÉCHENYI ISTVÁN idegéletét legfőképen a lelki aránytalanság és a közérzés súlyos zavarai jellemzik.* Saját vallomása, hogy nehezen tanult és főleg figyelemreméltók az olvasás tanulása körüli nehézségei, mely állapot a *legasthenia* fogalma alatt ismeretes fogyatékos-sága az ideggyenge gyermekeknek. Tanulá-sbeli nehézségei hiányos készülségű emberré tették; e hiányait csak meglelt korában pótolta. Lelkileg rendkívüli módon érzé-keny és misztikus hajlamú volt; eszméi értékelése iránt a hiú-sággal határos érzékenységgel viseltetett; nem volt ment a nagyra-vágyástól és az önzéstől, tehát kifejezetten egocentrumos ember volt, amint ez naplóinak számtalan helyéből kitűnik, képtelen volt az eseményeket másképen, mint lelki szűrőjén át nézni és igen találóan mondja róla GRÜN WALD BÉLA, hogy «egyike a legszubjektivebb embereknek». De sem hiúsága, sem szubjektivitása sohasem vakítja el; sőt ellenkezőleg folyton azon tételődik, vajjon elég képességgel, rátermettséggel rendelkezik-e az általa kitűzött célok megvalósítására? A tételődések, a ma-gával való elégedetlenség és az ebből eredő depressio az ural-kodó vonások SZÉCHENYI kedélyvilágában, melyet ugyan félbe-szakítanak, de aránylag ritkábban, a magával való megelégedés és kielégítettség röpke percei. SZÉCHENYI szünetlenül az inga-dozás, a kétely rabja volt; ezt a következő feljegyzése a sok közül igazolja: «... skrupulusaim megölnek. Megyek a tem-plomba, Isten világosítsa fel az elmémet, hogy mit tegyek. Megyek a védegyelet nagygyűlésébe. Beszéljek-e vagy ne? Ezer kétely között hányattatom. Mégis jobb, ha hallgatok. Megbánom nyomban». Hajlott a helyzetek és azok következményeinek

nagyítására és torzítására, mint ZICHY ANTAL mondja: «Többet tépelődött, mintsem hinnők, vagyoni állása zavaraiival. Ezeket is túlzottan nagyította s felhevült képzeletében akárhányszor az anyagi bukás szélén állónak képzelte magát» (i. m. 629. l.). Rendellenesen sokat foglalkozott egészségi állapotával és e tekintetben a hypochonder típusaként viselkedett, amit a következő feljegyzései bizonyítanak: «Mi lehet a baja a keresztesontomnak? Rheuma, szelek, fővény, hemorrhoidok, tabes dorsalis. Nehéz a választás!» «Egy jobb világba vágyódom — ilyen nyomorult testtel mitsem ér az élet!» «Átkozott existencia, semmire sem vagyok már alkalmas. Ha másokhoz hasonlítom magam, szinte borzadok magamtól.» Emellett azonban tény, hogy sokat szenvedett és időnként szíve részéről aggasztó jelenségei voltak; egyik németországi útján érverése hirtelen megakadt s ájulás körbekezte. E jelenségéről mondja: «Ez már akárhányszor megesett rajtam. Sejttem és reményelem, hogy szélhűdéstől érve, rögtön halálom lesz». Egészben véve fájdalmas, önkínzó s így vergődő természet, mert gyötrelmes közérzései és harmoniatlan, aránytalan szellemvilágának fogyatékoságai alatt szakadatlanul szenved. Joggal mondhatjuk, hogy kevés ember ismerte saját hibáit jobban, mint SZÉCHENYI, de szintúgy kevés ember gyöttrődött emiatt annyit, mint ő! Találóan világítja meg SZÉCHENYI szellemének egyenetlenségeit GRÜNWALD, midőn a következőket mondja: «Szelleme mély volt, de az egész emberi létre kiterjedő harmonikus világnézetre nem emelkedett. Elméje a szellem legmagasabb régióiban megtűri az ellenmondásokat, mert problémái nem itt vannak s megelégszik homályos sejtelmekkel, eredeti, genialis ötletekkel, melyek mint a villám egy pillanatra vakító fénnel világítanak, de aztán ismét belenyugszik a teljes sötétségbe. A bölcsészeti felfogás szigorúan logikai következtetéseit nem bírja el s jól érezte magát a vallás sejtelmes homályában, nem volt boncoló, iskolázott, rendszeres szellem, de arra képes volt, hogy a természetének megfelelő eszmekörben, a politikában, egy nagy eszméből kiindulva, a gondolatoknak egész egybefüggő hálózatát alkossa meg» (i. m. 198. l.).

3. SZÉCHENYI ISTVÁN *idegéletében* a közérzésbeli zavarokon kívül nem csupán oly egyenetlenségek, aránytalanságok mutatkoznak, melyek bár a rendes psychének legszélső határán, de

még azon belül esnek, hanem *előfordulnak* abban *olyan jelenések is, melyek határozottan kórosak*. És itt utalnunk kell elsősorban lelki egyensúlyának nagyfokú esékenységre, kóros affectivitására, melynélfogva túlkönnyen környékezte őt a kétségbeesés és ez mindannyiszor az öngyilkosság gondolatát keltezte fel benne. Ez utóbbi egyébként őt bizonyos megszakításokkal, de többé-kevésbbé tartósan foglalkoztatta; nem túlozunk, amidőn SZÉCHENYI ISTVÁNT valósággal az öngyilkosság gondolatától megszállott egyénnek mondjuk, amit a pszichiatria így fejez ki: SZÉCHENYI ISTVÁN az *öngyilkosság kényszergondolatában szenvedett*.

Másodsorban nyilvánvalóan kóros színezete volt SZÉCHENYI ISTVÁN ama állapotának, amelybe őt a készülő 48-as események sodorták és amely miatt elmeorvóintézeti elhelyeztetése vált szükségessé. Hogyha a döblingi tartózkodás első idejében mutatkozott állapotát szemügyre vesszük, úgy abban a depressióval párosult izgalmak és az alogiás változó és múló téveszmék (pl. Petőfi az ő fia) szerepelnek. Lényeges körülménynek tartjuk, hogy állandó, rendszeresített téveszmék nem szerepeltek, hogy depressiója nem a melancholiás embernek mozgásbeli szegénységgel párosult elsődleges kötöttségében állott, mert ellenkezőleg bizonyos agitáltsággal kapcsolatos és sokszor az események által kiváltott, tehát másodlagos nyomottságban szenvedett. *Elmeorvostanilag a GRÜNWALD BÉLA által feltételezett melancholiának semmi nyoma sincs* SZÉCHENYI ISTVÁN egész életében. Mert SZÉCHENYI nyomottságai nem alkottak egységes melancholiás körképet; ezek sokszor külső hatásokra előállott reakciók voltak (amint ezt KÁROLYI ÁRPÁD feltételezi), de sokszor SZÉCHENYI eredendő természetéből is folytak (amint ezt GRÜNWALD felveszi). Mindenképen azonban nem szólhatunk elmekórtanilag jól meghatározott, valóságos melancholiáról, mely mint bizonyos időre terjedő és ezen belül állandó állapot nagyobb hullámmás nélkül áll fenn; ezzel szemben SZÉCHENYI nyomottságai elég sűrűn váltakoztak feltűnő élenkség által tarkított állapotokkal, mely utóbbiak bizonyos hypomaniás színezettel is bírhattak.

A kifejtettek nyomán kétségtelen, hogy SZÉCHENYI ISTVÁN értelmi és érzelmi világában uralkodó vonásképen az állandó egyensúly hiánya állapítható meg; típusos képviselője ő az ide-

ges emberek ama féleségének, amelyre a francia elmekórtan (MAGNAN és iskolája) szerint az «instabilité» vagy «déséquilibre» fogalma illik. Ilyen emberek a «déséquilibré»-k, kik többé-kevésbé tehetséges, sőt kiváló egyének lehetnek, de jellemző rájuk nézve, hogy tehetségeik többnyire egyirányúak, amiből megglehetős egyoldalúság származik: nagy tudás mellett gyakorlati járatlanság, kitűnő számolási képesség mellett teljes zenei képtelenség, kiváló elmeél mellett teljesen hiányzó emberismeret, ragyogó szónoki készség mellett homályos fogalmi kör stb. stb. Főképen jellemzi ezeket az alakokat a hangulat változékonysága; a német költő mondása illik rájuk: «Himmelhoch jauchzend, zu Tode betrübt», és sokszor feltűnő a kiváltó okok kicsinysége a hangulat szélsőségével szemben, amint ezt SZÉCHENYI-nél kifejezetten látjuk. Ilyen hangulati változékonyság túlerős reakcióképességet tételez fel, ez pedig az énnék túlerős kidomborodásával vagyis a szubjektív szempontoknak előtérbenyomulásával jár karöltve. Ilyen egyén akarata többnyire változékonny, olykor ellenkezőleg makacs; ily egyén fájdalmasan érzi az elébe tornyosuló akadályokat, melyek súlyos hangulati zavarokra és végül öngyilkossági kísérletre vezethetnek. Ez a jellemzés SZÉCHENYIRE a legpontosabban illik. Csak futólag említem még azt a fontos körülményt, hogy ilyen ideges emberekben a nemi élet sokkal nagyobb szerepet játszik, mint az idegzetileg teljesen kiegyensúlyozottakban, aminthogy SZÉCHENYI ISTVÁN is vitathatlanul élénk sexualitás tüneteit mutatta. Ilyen aránytalan, diszharmonias működés által kiváló idegrendszer örökletes alapon áll elő. «Hereditarius» emberek tehát az ily idegrendszer képviselői, kiknek sajátos idegállapota a be nem avatottakra nézve rejtett dolog; SZÉCHENYI ISTVÁN is csak naplóira bízta idegfogyatékoságát! E fogyatékos, lelki harmonia dolgában hiányos idegállapot a normális ideg-elmeműködésekhez képest oly adott, változhatatlan állapotot jelent, mely az ilyen egyénekre nézve sajátlagosan jellemző és mivel ez az állapot a normálistól eltérő és bizonyos fokban esékenyebb, sérülékenyebb idegrendszert jelent vagyis oly állapotot, mely elmebajra hajlamosít, azért is az elmekórtan az ily egyéneket psychopathiásoknak mondja. Félreértések kikerülése céljából azonban nyomatékkal jegyzem meg általánosságban már e helyen, hogy a psychopathia kifejezése

alatt nem kell és nem szabad mindenkor az *egyénnre* nézve értékleszállító meghatározást értenünk, mert a psychopathia mint orvostani fogalom az ideg-elmekórtanban — mint erre éppen most utaltunk — nem egyszer a maga nemében fényesen működő idegrendszerre illik.

Tehát a psychopathiásoknak egyénileg sajátos idegállapotuk van, mely gondolkozásukra, tetteikre, kedélybeli megnyilvánulásaira az átlagtól eltérő és mindenképen egyéni bélyeget nyom. Ez az, amit MAGNAN *état mental*-nak nevez, melynél fogva az ily egyén lelki világában az említett diszharmoniót mutatja, vagyis az értelmi és érzelmi képességeknek jelzett egyensúlyzavarát.

Már most a psychopathiások egyénileg jellegzetes psychéjükön kívül még bizonyos, időszakosan jobban hangsúlyozott állapotokat, ú. n. eseményyszerű állapotokat mutathatnak — *état syndromique* —, melyek mint ráerőszakolt, idegen állapotok a kényszer erejével hatnak rájuk. Kényszerképzetes állapotok ezek, a régi elmekórtan monomániái, modern nevükön a *phobiák*, mint az agoraphobia (a terektől, a hidaktól való iszonyodás), a klaustrophobia (zárt helyeken való tartózkodás lehetetlensége), a kleptománia, a pyromania, a dipsomania, stb. stb. és nem utolsó helyen az elemi erővel jelentkező késztetés az öngyilkosságra. Ezek a különböző phobiák időszakosan valósággal megszállják a psychopathiás egyént és mint idegen akarat nyügzözik őt le, hiszen a kleptomaniás akarata ellen lop, a dipsomaniás súlyos belső kényszerszertől hajtva iszik.

Elmekórtani szempontból fontos, hogy az ilyen kényszerképzetes psychopathiás, mert idegrendszere kórosan labilis, súlyosabb rázkódtatásokra, nagyobb lelki lökésekre elveszti egyensúlyát és előáll egy melancholiás vagy maniás színezésű, hosszabb vagy rövidebb lefolyású zavara a lelki életnek, mely az eseteknek túlnyomó számában nyomtalanul eltűnik s így gyógyulással végződik. A psychopathiásnak ezt az állapotát nevezi MAGNAN *état délirant*-nak. Ebben az zavartsági állapotukban a betegek oly téves eszméket jeleznek, melyek labilis idegállapotuknak, *état mental*-juknak megfelelően logikátlanok, bizzarak; így jönnek létre a különböző kificamodott, téveszmeszerű ötletek, pl. a beteg magát holtnak mondja, saját személyét illetőleg tévedésben van stb. A psychopathiások elmezavarában a téves eszmék tartalmi-

lag változnak: nagyzásos színezésű eszmék után hypochondriás, misztikus, erotikus tartalmú téveszmék szerepelhetnek. Lényeges ismertető jegye tehát a psychopathiás elmezavarnak a sokalakúsága (polymorphismusa).

Mélyen tisztelt Akadémia! Az idegorvosra nézve az előadottak alapján kétségtelen, hogy SZÉCHENYI nem tartozott a rendes idegzetű emberek közé. Rendellenes idegrendszere úgy fizikai, mint psychikai irányban nyilvánult meg.

Fizikailag vagyis *szomatikai tekintetben* feltűnő, hogy többé-kevésbbé állandóan küzködött kellemetlen, beteges közérzésekkel, melyek őt nagyon sokat foglalkoztatták és benne a legkülönbözőbb szervi bajok aggodalmát táplálták; legfeltűnőbb és koronként a legaggasztóbb lehetett a szív beidegzésének a zavara, melynél fogva egyes szívösszehúzódások kimaradtak, illetőleg időnként bradykardia mutatkozott (érlökése percenként csak 51 volt). E szívneurosison kívül még számos apró-cseprő szervérzésbeli zavara volt; hol a keresztcsontja fájt, hol köszvényes lábaival vagy beleivel bajlódott; hol kínos, ijesztő álmok által tűrhetlenné tett éjjelei voltak; nem csoda, hogy ily körülmények között a legkülönbözőbb szervek bántalmától tartott, milyenek a hátgerinc-sorvadás, az agyguta, a vese-, máj- és bélbajok, a gégesorvadás, stb. stb. Egyedül az ilyen módon előállott zavaros közállapot felette kínzó lehetett SZÉCHENYIRE nézve, annyival inkább, mert az ő idejében az idegkórtan még meg sem született, még kevésbbé volt az ő korabeli orvosoknak fogalmuk arról, hogy mit jelentsenek e panaszok és hogyan legyenek értékelendők. SZÉCHENYINEK égető szüksége lett volna értelmes, a felvilágosítás útján meggyőző és így megnyugtató orvosi vezetésre, mely belőle a keserves aggodalmakat apránként kiszedegette, kigyomláta volna. Bár még így sem lehetetlen, hogy SZÉCHENYI impulsiv egyénisége, mely nem egyszer nyilvánult meg türelmetlen, sőt bántó formában orvosával szemben, szinte áthághatatlan torlaszként meredezett volna a legodaadóbb és legmegértőbb orvosi bánásmód elé. Ily körülmények között a lelki bánásmódokban járatos mai orvos jóformán örömmel vesz tudomást arról, hogy SZÉCHENYI egy időben a homöopathia hívei sorába lépett, amivel legalább időlegesen és alkalmilag segítséget nyert a különböző és ártatlan gyógyszerekhez kötött hite alapján bántó érzései ellen.

Psychikai tekintelben SZÉCHENYI ISTVÁN tipusos képviselője volt a déséquilibré-embernek, aki az elmeakortan szerint a psychopathia fogalmába beleillik. SZÉCHENYI psychopathiás mivoltát mindenekelőtt kifejezett terheltsége állapítja meg; ez a maga részéről egy sajátlagos elmeállapotot — état mental-t — tételezett fel, mely rendellenesen nagy lelki hullámzásokkal járt és utóbbiakkal együttesen mindenkor az öngyilkosság kényszer gondolata tűnt fel — état syndromique. Különös nyomatékkal utalok itt azonban arra, hogy SZÉCHENYIvel kapcsolatban a psychopathia fogalmát semmiképen sem szabad a hétköznapi, népszerű értelemben elgondolnunk, hanem tudományos jelentőségében kell vennünk, amely alatt a működéseiben csapongó, szélsőséges kedélyreakciókra hajló, képességeiben aránytalan idegrendszert kell értenünk. Hiszen psychopathiás egyének soraiból, oly egyének közül, kiket *Magnan* a dégénéré supérieur elnevezése alá foglal, került ki nem egy lángész! SZÉCHENYI ISTVÁN, akinek kortársait messze túlszárnyaló egyéniségét nagy ellenfele KOSSUTH LAJOS «a legnagyobb magyar» jelzővel ismerte el, mint a modern Magyarország megalkotója a politikai alkotás zsenijének tekinthető. Gyönyörűen határozza meg SZÉCHENYI ISTVÁN szellemének nagyságát GRÜNWARD BÉLA a következőképen: «... A szenvedély, mely könyveiből az olvasó felé lángol; az a merészség, mellyel a nemzet előítéleteit s intézményeit megtámadja; a szellem vilámai, melyek könyveiben cikkáznak; a mély felfogás s mégis tapintatos alkalmazkodás a szűk látkörű magyar közönséghez; ez az összes erő, gazdagság és eredetiség, mely SZÉCHENYI-t jellemzi, lángeszének kétségtelen jelei» (i. m. 202. l.). SZÉCHENYI agyvelejében a nagy gondolatok és tervek valósággal rajzoltak és ha eszméinek eredetiségével és gazdagságával arányosan fejlett önfegyelmzése és tárgyilagossága lett volna, úgy az egész életén át veres fonálként végighúzódo kétségbeesései, fájdalmas vergődései vagy hiányoztak vagy rendes méretűek lettek volna. S mivel SZÉCHENYI ezzel a kiegyenlítő ellensúllyal, mely tépelődéseiben, kétségkedéseiben megnyugtathatta volna, nem rendelkezett, áldozata lett e lelki egyensúlyozatlanságának. Érthető ezek után, hogy SZÉCHENYI-re a «déséquilibré» megjelölést alkalmazzuk. SZÉCHENYI lelki világának nagyfokú egyenetlenségei, szélsőségei, ellentétei örökös forrása voltak az önmagával

való elégedetlenségnek; ebből eredt önlebecsülése, a csökkent értékű én-nek érzete. Utóbbinak állandó befolyása alatt állott; ez töltötte el őt bizalmatlansággal alkotásai iránt, ez rontotta meg minden örömét tervei megvalósultával. Ilyen ellentét állott fenn SZÉCHENYI ethikai túlérzékenysége és sexualitása között is s így nem túlozunk, midőn azt mondjuk, hogy lelkivilága labdaként hanyódott a szélsőségek között. Ez az örökös billenés, az állandó egyensúly hiányának érzete adta meg viselkedésének, nyilatkozatainak szaggatott, az átlagtól eltérő színezetét. Örökös harcban állott SZÉCHENYI bizonyos élettani ösztönökkel, elsődleges érzésekkel és amidőn ezt a fájdalmas lelki állapotot megállapítjuk, egyúttal ki kell emelnünk, hogy ez a nagy hullámokat verő kedély, ez a tépelődő, örökösen elégedetlen értelem adta meg SZÉCHENYI tetteinek legalább egy részt a mozgató elemet, a színt, a melegséget. SZÉCHENYI nem volt egyöntetű, hanem valósággal kettéhasadt egyéniség; benne a jó és a rossz, a fenkölt és a hétköznapi állandó vetélkedésben állott, mely harcban véglegesen ugyan a magasabbrendű lelki értékek arattak győzelmet, de ez nagyon sokszor pyrrhusi győzelem volt, mert ezt súlyos lelki vívódások árán érte el. E gyötrődések egyenértéke gyanánt vehető az öngyilkossági gondolatnak folytonos megismétlődése; SZÉCHENYI lelki világának valósággal kóros refrainje volt ez, az ultima ratio az elviselhetetlen lelki kínokkal szemben.

Mindezekután érthető, hogy SZÉCHENYI lelki strukturájának következményeként előállott a bizonyos mértékben rendellenes lelki dinamika; örökletesen túlérzékeny, szélsőséges neurotikus kedélyének minden megszólalása a rendestől nem egyszer eltérő, sokszor feltűnő, mindig sajátos módon történt. És ha végül azt keressük, hogy SZÉCHENYI idegvilága milyen lelki alkatnak felel meg, úgy ki kell jelentenem, hogy az sem a cyclothymiás, sem a schizothymiás alkati formába belé nem illeszthető. SZÉCHENYI egész életében oly sűrűn váltakozó lehangoltságok és emelkedett lelki állapotok bizonyos cyclicitás színezetét adják ugyan az ő lelki világának; szintűgy fáradhatatlan tettvágya, alapítási szenvedélye, impressionista volta oly lelki alkatra vallanak, mely a cyclothymiás konstitúciónak lényege. Viszont koncepcióinak mérészsége, nagysága, kedélyvilágának szenvedélyessége és mély-

sége bizonyos fokban schizothymiás színezetet kölcsönöznek lelki egyéniségének és így az a véleményem, hogy SZÉCHENYI lelki habitusa tekintetében keveréktípus volt.

SZÉCHENYI ISTVÁN mint déséquilibre hajlamosítva volt átmenetileg jelentkező elmezavarra, amint ez rajta a 48-as események behatása alatt meg is történt (état délirant). De ez hosszabb fennállás után teljesen lezajlott úgy, hogy nézetünk szerint legkésőbb 1856-tól fogva már biztosan gyógyultnak tekinthető. Itt merülhet fel a KÁROLYI ÁRPÁD által felvetett kérdés: vajjon miért maradt SZÉCHENYI az elmeegógyintézetben gyógyult állapota dacára? E kérdés megoldásában több tényezőt kell figyelembe vennünk. Mindenekelőtt ama kornak politikai viszonyait, melyek SZÉCHENYIRE döntő hatással lehettek. Rendkívül szabatosan fejezi ki ezt ő maga a Béla fiához intézett parainesisében, midőn a következőket mondja: «Es gibt sehr viel Specialitäten, die das Unglück haben in einem Irrenhaus relegiert zu sein, die in der vollkommenen Überzeugung leben, dass sie sehr gescheidt sind und es allen Leuten auch sagen, ohne dass es Jemand glaubt. Ich z. B. gebe zur Ursache, wenn man mich fragt, warum ich denn eigentlich in der Döblinger Anstalt bin, das an: dass ich zu licht sehe, alle meine Illusionen verloren habe, nichts hoffe etc. und demnach keinen Winkel der Erde entdecken konnte, wo ich mich besser vor den Menschen und vor mir selbst zu verbergen die Täuschung hätte! Ja, so sehe ich meine Lage; kann aber nicht die Pretension haben, dass auch andere Menschen diese Ansicht teilen». De tekintetbe kell még vennünk a múlt század derekán dívott kezdetleges pszichiatriai viszonyokat és pedig úgy e tan fejletlensége, valamint a betegek kezelése szempontjából. Ebben az időben a psychopathia tana nálunk még ismeretlen volt, tehát nem is ismerhették az ennek talaján előállott elmezavarnak jelentőségét, kedvező jóslatát s így hiányzott a szakorvosi magartás minden javallata. A kezelés tekintetében pedig itt idéznünk kell KÁROLYI ÁRPÁD következő megjegyzését: «Más kérdés az, hogy az orvosi tudomány mai, előbbrehaladt állapotában SZÉCHENYI bajának, a nagyfokú ideggyengeségnek gyógyítására vagy mitigálására egy mai Görden nem inkább a szabad természetrel való érintkezésben, abban a jóltevő nyugalomban,

amelyet napos mező, zöld erdő, kék ég, a természet szépsége és vidámsága a léleknek és az idegeknek nyújtani képesek, talált és ajánlott volna-e orvosságot a clausura helyett?» és hozzáteszi: «Erre feleljenek a szakorvosok».

Úgy vélem mélyen tisztelt Akadémia, a fentebb kifejtettek alapján válaszunk csakis az lehet, hogy SZÉCHENYI 1856-tól fogva mint elmezavarából és nem ideggyengeségéből teljesen felgyógyult a Görgen-féle intézetet bátran elhagyhatta volna s így a KÁROLYI ÁRPÁD által ajánlatosnak gondolt természetes gyógymódra szüksége sem volt. De útjában állott ennek a magától kínálkozó lépésnek az akkori idők politikai helyzete, melynek lélekremegtető hatásától az olyannyira érzékeny SZÉCHENYI joggal félt s ezért ragaszkodott a clausurához, mely tehát önként választott volt. Ellenben nincs kétségünk aziránt, hogy ha SZÉCHENYI 1856-tól fogva bármely időpontban megérhette volna a 67-es kiegyezésnek öröklékű szép idejét, úgy a döblingi intézetből a legnagyobb boldogsággal nyomban távozott volna; e feltevessel teljesen egyező SZÉCHENYINEK parainesisében foglalt említett indokolása a gyógyintézeti tartózkodás tárgyában. Véglegesen megerősíti ezt a feltevést ANGVAL DÁVIDNAK SZÉCHENYI-EMLEKEZETÉBEN foglalt következő idézete KECSKEMÉTHY AURÉL tollából: «Ha a systema (t. i. az absolutismus) közeli bukásáról híreket kapott, idegrendszere fel volt villanyozva, nemcsak lelke derült és mint virágkehely a napsugaraira megnyílt, de még teste is erősebbnek látszott». (Akadémiai Értesítő, 1910.)

Amidőn azt véljük, hogy a döblingi öngyilkosságot Magyarország politikai viszonyainak korábbi jobbrafordulása talán megakadályozhatta volna, úgy ezzel semmiképen sem tudjuk kizárni SZÉCHENYINEK más időben, más viszonyok között bekövetkező tragikai végét. Mert SZÉCHENYI ISTVÁN neuro-psychopathiás konstitúciójában sajnos mintegy zálogát hordta erőszakos, természetellenes végének és visszatekintve egész életének majdnem szünetlen testi szenvedéseire és lelki vergődéseire, igazat kell adni naplóinak egyik helyén tett következő kijelentésének: «C'est plus difficile de vivre, que de mourir!»

Befejezésül szabadjon értekezésem kezdő szavaiba belékapcsolódnom, melyek szerint SZÉCHENYI nagy alakjához könnyelmű kézzel nyulni, felszínes ítélettel az ő halhatatlan emlékét csor-

bitani megbocsáthatatlan botorság lenne. Mialatt SZÉCHENYI egyéniségét idegorvosi elemzés alá vettem, szünetlenül ezen magától értetődő szempontnak hatása alatt állottam. Nyugodt a lelkiismeretem, hogy a nagy embernek egyéniségét csupán tárgyilagossal orvosi szemmel néztem, mely vizsgálódásnak végcélja a valóznak felismerése volt. Hogy mennyire volt erre szükség, bizonyítja GRÜNWALD BÉLÁnak laikustól érthető téves diagnosisa; bizonyítja KÁROLYI ÁRPÁDnak a szakorvosokhoz intézett felhívása. De szükség volt a kifejtett megállapításokra azért is, mert — amint erre bevezetőleg utaltam — egy néhai psychiatriai jeleségünk csak töredékes véleményt nyilvánított SZÉCHENYI idegvilágáról és egy nagynevű kritikusunk SZÉCHENYI egész idegéletét a rendes psyche keretébe illesztette. Mindkét állásfoglalás nézetünk szerint nagyon alulmaradt a valóság megállapításában: a psihiater nem vázlatos, hanem hézagos képet adott, a kritikus pedig mindenre a psychologus mértékét illesztette, mely eljárásával helyel-közzel ugyan eltalálta a valóságot, de ezzel távolról sem merítette ki SZÉCHENYI idegéletének egész terjedelmét. E megjegyzésekből azt hiszem eléggé kitűnik, hogy SZÉCHENYI ISTVÁN idegrendszerének újraértékelésére szükség volt. Megállapításaim SZÉCHENYI ISTVÁN nagyságát nem csökkentik, géniuszát nem homályosítják el. Sőt szakszempontból azt kell mondanom, hogy éppen túlintensív érzésvilága, erősen impulsív cselekvő egyénisége és túlbíráló értelme oly, az átlagtól eltérő sajátos idegvilágot eredményezett, mely főképen ezen egészen egyéni, fajlagos mivoltánál fogva tudott hazánk fejlődésében korszakalkotó lenni. Értekezésem tisztára orvosi szakvélemény óhajtott lenni, mely magát tudatosan tartotta távol a szélesebb alapú tanulmánytól; csupán az volt célom, hogy SZÉCHENYI ISTVÁN idegrendszere élet- és kórtani irányban 63 évvel halála után végre is meghatározást leljen s így hibás és hamis fogalmaknak továbbterjedését megakadályozzam. Egy későbbi és további munka számára marad fenn a nagy ember idegéletének monografiaszerű tanulmányozása.

